

Инг. цом. Благота Радовић, "Привредне прилике у
Црној Гори између два свјетска рата"

Културно-просвјетна заједница Подгорице,
Подгорица 1994, стр. 485

Поштујући руску изреку "Што зацрташ пером не можеш више ни сјекиром избрисати", што у ствари значи да од свега остаје само оно што је записано, Бранко Радовић је заједно са издавачем ове књиге Културно-просвјетном заједницом у Подгорици омогућио да се лакше лакше из једног цјеловитог извора упознамо са једним периодом економске историје Црне Горе који је у историографији остао још недовољно истражен и обрађен.

Недостатак примарних извора - архивске грађе која је за период 1918-1941. године највећим дијелом уништена 1945. године утицао је, поред одређења највећег броја историчара да проучавају историју радничког покрета и народноослободилачког рата 1941-1945. да поменути период, посебно с економског аспекта, остане недовољно проучен. Стога ће радови Благоте Радовића, објављени у овој књизи богатој чињеницама - датима, бити од користи не само научним радницима већ и читаоцима који желе да сазнају нешто више о економском животу Црне Горе у међуратном периоду.

Прије него што дамо своје мишљење о овој књизи, потребно је рећи ко је заправо био човјек који је неуморно писао и објављивао своје радове о питањима из економског живота Црне Горе. Благота Радовић рођен је крајем прошлог вијека (1898. године) у Ђурноцу код Даниловграда. Вишу реалну гимназију завршио је у Подгорици, а Експортну академију у

Прагу. Радовић је, дакле, припадао оном малом броју високошколованих млађих људи који су у новоствореној државној заједници започели свој ерадни вијек, желећи да својим знањем помогну њеном развоју. Заједно са другим црногорским интелектуалцима који су своја факултетска знања стекли у разним европским центрима, Радовић је активно учествовао у стварању државне заједнице јужнословенских народа 1918. године. На Подгоричкој скупштини, која Црну Гору уводи у заједничку државну заједницу, Радовић је, мада двадесетогодишњак, активни учесник са статусом делегата. Тај жар и занос за новом заједницом, испољен на самом старту нове државе, Радовић ће носити дуго у себи. Али, његови се идеали нијесу остварили у оној мјери и времену како су то он и његова генерација били замислили. Стога Благоту Радовића почиње испуњавати разочарење вођењем економске политике од стране власти новостворене државе према Црној Гори. Он у једном броју својих радова са сјетом гледа на неостварене идеале своје младости. Радовић је умро релативно млад у 53-ој години живота, у САД.

Његово радно мјесто секретара Трговачко-индустријске и занатске коморе за Зетску област, а затим за Зетску бановину, гдје је провео скоро сав свој радни вијек, омогућило му је да упозна све економске и друштвене проблеме Црне Горе између два рата, а њих није било мало.

Налазећи се на извору података, Радовић је својим стеручним знањем, својом амбициозношћу и жељом да помогне економском развоју Црне Горе, користећи могућности које му је пружало радно мјесто, дао у својим радовима у првом реду драгоцене податке и стручна запажања о тадашњем економском и друштвеном стању Црне Горе.

Амбијент у којем је Радовић стварао као што смо рекли, била је, дакле Трговачко-индустријска и занатска комора у Подгорници, која је обухватала подручја осам срезова Зетске области: андријевички, барски, данилоградски, колашински, никшићки, подгорички, шавнички и цетињски. Може се рећи да је то био скоро садашњи простор Црне Горе.

Комора је, према Статуту из 1928. године, имала 24 редовна члана, и то 13 чланова из реда трговаца и индустријалаца и 11

чланова из реда занатлија. Територијални распоред чланова Коморе био је: 10 чланова из сједишта Коморе, односно из Подгорице, и 14 чланова из осталих срезова које је Комора покривала.

Задачи Коморе били су бројни и разноврсни, од којих наводимо само важније: унапређења и развој трговине индустрије занаства и саобраћаја, давање мишљења о законским предлозима, затим, о порезима, посредним и непосредним дажбинама, тарифама, уговорима са страним државама; старање о спровођењу законских прописа, правила, расписа, наређења; одобравање правила трговачких и индустријских удружења и организовање занатлијских еснафа; контролисање рада трговачких и занатлијских организација и професионалних удружења.

Као што се види, Комора је имала веома широка овлашћења, која су била и управног карактера. Те управне ингеренције биле су не само у одобравању отварања нових занатских и трговачких радњи и индустријских предузећа већ и у области заштите интереса радника, као и у доношењу законских прописа, чиме је Комора постала веома значајна институција, без чије се улоге није могла замислити организација и унапређење привреде на простору њеног дјеловања.

Као добар познавалац привредних прилика у Црној Гори, Радовић је упорно понављао и константно указивао на приоритетне економске задатке којима је требало приступити у Црној Гори, како би се она извукла из неразвијености и сиромаштва и како би закорачила у боље и богатије сјутра. Да би то боље сјутра започело што прије, Радовић у свом стручном опусу указује на неколико питања која сматра централним и приоритетним.

Радовић је с правом истицао да је питање саобраћаја на првом мјесту, и да га треба чим прије почети рјешавати. Територије Црне Горе била је одвојена и затворена од осталог подручја Југославије у саобраћајном погледу. Саобраћајна неразвијеност Црне Горе била је не само кочица њеном економском развоју већ је утицала и на животни стандард њених становника, јер је управо због те одсјечености од великих економских центара и градова становништво Црне Горе морало да плаћа индустријске и аграрне производе који су долазили из других крајева

државе два до два и по пута скупље, а своје производе да продаје у бесцјење. Узме ли се у обзир да је становништво Црне Горе имало потребу да увози око 65 одсто аграрних производа да би се прехранило, онда је јасно колико је саобраћајна неразвијеност Црне Горе утицала на животни стандард њених становника и зашто црногорски економски писци између два свјетска рата поклањају саобраћајним проблемима велику пажњу.

Благота Радовић, стога, с правом о овом питању и тешком проблему за Црну Гору пише у неколико својих прилога, тражећи да што прије почне изградња Јадранске и других жељезничких пруга, путева, барске луке и регулисање ријеке Бојане за саобраћај. Он истовремено указује на неактивност југословенских власти у рјешавању овог најзначајнијег економског питања за Црну Гору и захтијева брже и ангажованије елиминисање овог проблема.

Радовић сматра да се тешке економске прилике у Црној Гори могу не само ублажити већ и санирати у пуној мјери ако би се Црна Гора повезала са другим крајевима модерним комуникацијама. Тај крик, тај вапај за жељезничким повезивањем Црне Горе са својим залеђем, са Србијом и даље с Европом, није био крик само аутора ове књиге већ и многих других интелектуалаца тога времена, било којем су правцу односно групи економских мислилаца припадали: грађанској, социјалистичкој или федералистичкој, али и не само њих.

О значају жељезнице за Црну Гору Радовић каже: "Једино жељезничке пруге могу у пуном изражају да унесу ново животно струјање у привредно неразвијене и заостале области Зетске бановине и да створе нову епоху у погледу њиховог привредног и културног препорода. Једино жељезничке пруге могу да омогуће интензифицирање унутрашњег промета и извозне трговине и привуку инвестициони капитал за електрификацију и наводњавање, асанацију земљишта и др. О свестраном проширењу могућности зараде и развјетку приватне иницијативе у свим правцима није потребно тим поводом детаљисати. Једном ријечју жељезничке пруге су у стању из основа да измијене привредну структуру у заосталим тако званом пасивним крајевима Зетске бановине".

Осим овом стратешком питању, Радовић поклања пажњу и другим привредним областима и гранама. Према истраживањима академिका Обрена Благојевића, Радовић по броју прилога објављених у дневној штампи и часописима: "заузима једно од првих мјеста у историји економске мисли у Црној Гори". Према томе, Радовић је не само плодан већ и разноврстан писац. Захваљујући радном мјесту које је покривао, ширини економског образовања које је добио у Прагу и свом односу према јавној ријечи, Радовић с правом заузима наведено мјесто. Њега интересују не само саобраћај већ и аграрни односи и задуженост сељака, занатство, трговина, туризам, финансије, посебно банкарство, привредно законодавство, али пише и о наоружању које је било, по његовој оцјени, најглавнији узрок економској кризи која је тридесетих година потресала свијет.

О свим овим питањима, о којима Радовић пише у форми краћих прилога, он даје одговоре сасвим јасне.

Радовић, као и многи црногорски економски писци тога времена, углавном се бави текућим привредним питањима и проблемима, дакле економском политиком и извјесним питањима развојног карактера, а не економском теоријом.

Радовић у својим радовима не излаже експлицитно модел привредног развоја Црне Горе, али пажљиви читалац може запазити да се он досљедно имплиците залаже за побољшање квалитета ондашње привредне структуре, но опет само дотле док се Црна Гора саобраћајно не повеже са другим регионима Југославије. Стога о индустријализацији, о изградњи нових привредних објеката, Радовић мало пише у својим радовима.

Нека теоријска запажања инг.цом. Благоте Радовића заслужују да им поклонимо пажњу, јер су она тада била, а и данас су, актуелна.

У међуратном периоду највећи број становника Црне Горе живи од пољопривреде, шумарства и рибарства (79,3%). Пољопривредна производња је екстензивна. Сеоски посјед уситњен, начин обраде примитиван, приноси веома ниски, бројност домаћинства велика (у просјеку по шест чланова породице) - све је то утицало да већина сеоског становништва живи тешко, да једва саставља крај с крајем. Међутим, ни градско ста-

повништво није много боље живјело, јер су и индустрија, занатство, трговина, туризам и остале привредне гране били слабо развијени. Да би преживио, већи дио сеоског и градског становништва морао се задуживати, узимати зеленашке кредите. Сума свих тих кредита износила је 1933. године око 141 милион динара, док је сваки хектар обрадивог земљишта био оптерећен дугом од преко 2.500 динара. Враћање кредита био је велики проблем, и због тога су многа добра сељака, која су стицана генерацијама и са великом муком, одлазила на добош. Све је то стварало велике социјалне и политичке напетости. У појединим периодима, као на примјер тридесетих година, привредно питање постаје у Црној Гори Централно, око њега се највећим дијелом одвија политички живот.

Као свједоци тог тешког економског стања црногорског сељака и друштва уопште многи економисти, а и многи други који су били без економског образовања, указују својом јавном ријечју на проблем задужености и предлажу како да се ријеша.

Благота Радовић пролази овом проблему веома студиозно и поклања му пажњу у неколико својих чланака. Радовић прво констатује да је проблем задужења политичко-економског карактера и да га треба узети у рјешавање најозбиљније, јер угрожава егзистенцију највећег броја становништва, а и привреду уопште. За рјешавање овог проблема Радовић предлаже цијелу једну скалу мјера, одбацујући могућности једностране заштите дужника, пошто то проблем не рјешава. Радовић је у рјешавању овог питања строги противник манипулације с новцем, и каже: "Свако манипулисање с новчаном јединицом крије у себи нездраве појаве и изазива далекосежне штетне посљедице по народну привреду и социјални мир. И ако би се девалвацијом и инфлацијом новца најрадикалније ријешао проблем задужења, ипак би се дејством нестабилне новчане јединице ситуација обнављала и нашли бисмо се убрзо пред далеко тежим проблемима од ових данашњих".

Радовић је, ето, прије тачно 60 година указивао на велике опасности које доноси емитовање новца без покрића. Припадајући грађанској економској мисли у Црној Гори и објављујући у њеној периодици (листовима и часописима) скоро све своје радове, Радовић се у нечему разликовао од осталих еко-

номских писаца ове групе, који су већином приказивали економску прошлост Црне Горе, јер њега није занимала прошлост већ управо садашњост, односно тадашња економска стварност Црне Горе.

Та економска стварност Црне Горе о којој пише Радовић у овој књизи, а о којој смо овдје само дјелимично говорили, представља историјски извор који ће историјској науци бити од користи и који ће јој помоћи да боље и потпуније реконструише и објасни како се у међуратном периоду кретао економски живот у једном неразвијеном региону какав је била Црна Гора.

Људском бићу, како се то каже, потребан је критичар, ко-ректор његових чинова, поступака, мисли. Поштујући ту поруку, рећи ћемо да Благота Радовић није у својим радовима предлагао, трасирао рјешења и давао перспективе дањег развика економских односа у Црној Гори.

На крају рецимо и то да је Благота Радовић овим текстовима показао свој изграђен стил, који краси концизност, јасноћа и богатство стручне лексике.

др Бранислав Маровић